Республики Тыва
им.А.С Пушкина

ШЫН

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн.

№ 53 (16004) 1998 чылдың май 30, суббота ★ Ат салган шагы 22.30 ☆ Садар өртээ 1 рубль 50 көпеек.

ЫНЧАН БҮЗҮРЭЭР БИС

Тыва Республиканың соңгукчуларынга

МЕДЕГЛЕЛ

Хүндүлүг соңгукчулар!

Бистер, ийиги чыыштың Дээди Хуралынче соңгааныңар депутаттар, силерниң биске бүзүрелиңер дээш канчаар-даа аажок өөрүп четтиришкинниң чылыг сөстери-биле бөгүн силерге медеглел кылыр деп бодап алдывыс. Бистиң республиканың дээди хоойлужудулга органынга силерниң төлээлекчилериңер болуру төрээн Тывавыстың хөгжүлдези болгаш чечектелиишкини дээш чоннуң мурнунга улуг харысалгалыг чорук дээрзин медерел билбишаан, силерниң манаашкыннарыңарны база бүзүрелиңерни шынзыдар дээш бүгү-ле күжүвүстү, билиглеривисти база арга-дуржулгавысты салыр бис дээрзин силерге бүзүредип тур бис. Бистиң республикага социал экономиктиг болгаш политиктиг реформаларга, ооң чонунуң амыдыралы деңнелин бедидеринге дузалаан турар ужурлуг ындыг хоойлуларны ажылдап кылыр база хүлээп алыр, ооң-биле кады бистиң хоойлуларывыстың күштүг болуп боттанырын ыяап-ла чедип алган турар хүлээлгелиг бис. Ол сорулга-биле бистер амыдыралдың ханы агымынга доктаамал чоруп, соңгукчуларывыстың аразынга барып, чоннуң санал-оналын дыңнаар ужурлуг бис.

Бөгүн чамдык кижилер чүвениң ужурун шала билбейн турар чадавас: оларның база катап соңгуп алганы депутаттар чүге ам-даа ажылдап эгелевейн турарыл, чылдагааны чүдел? Чаа парламентиниң ажылдап эгелээринге эргежок чугула бадылаашкын саны бисте четпес дээрзин хөй-хөй кижилер билип-даа турар болза, дараазында чүүлдү тайылбырлаар ужурлуг бис: амгы үеде Дээди Хуралче 21 депутат соңгуттурган, доктааткан 32 санның үштүң ийизинден ол эвээш болуп турар. Күштүг болуп турар хоойлужудулгага дүүштүр үштүң ийизинден эвээш эвес санныг турда, парламент ажылдап эгелеп болур, а бистиң бо таварылгада 22 депутат турда, ам ынчан парламент ажылдап эгелеп болур. Ындыг болзажок бо чылдың май 5-те Дээди Хурал Россия Федерациязының Конституция судунче конституция хоойлуларының чамдык чүүлдеринге тайылбыр бээр кылдыр дилег чоруткан, ооң кол угказы бистиң байдалывысты тайылбырлап бээрин ында дилээн чүве.

Амгы үеде бистер боттарывыстың ажылчын хуралдарывысты эрттирип, хүн-бүрүнүң болгаш бирги организастыг сессияны эрттиреринге хамаарышкан өске-даа айтырыгларын чугаалажып турар бис, ылаңгыя бирги организастыг сессияга Дээди Хуралдың даргазын, доктаамал үндезинге ажылдаар комитеттер даргаларын соңгуур талазы-биле хөлчок чугула айтырыгларны шиитпирлээр. Хоойлужудулга органының удуртулгазын тургузуп алырындан бистиң моон соңгааргы ажыл-чорудулгавыс улуу-биле хамааржыр дээрзин билип турар бис.

Ынчангаш бистиң шилиишкинивистиң улуг харысалгалыын эскерип турар бис, Дээди Хуралдың удуртулгазын кымга бүзүреп болурул дээрзин кижи бүрүзү бодап, түңнештирип турар. Маңаа холбаштыр «Тувинская правда» солунга Н. Михалишинниң «Парламентарийлер чаа езу-биле ажылдап эгелээр ирги бе?» деп чүүлүн депутаттарже ыйыышкынның оралдажыышкыны-дыр деп санап турар бис. Автор хоойлужудулга болгаш күүсекчи органнар аразында харылзааны эрги туруштан көрүп турар-дыр. Бистиң туружувус оон сыр дедир: чүгле демнежилге болгаш кады ажылдажылга-биле чоннуң эрге-ажыын камгалап болур. Парламент тускайлаң орган болганда, чүгле Конституция болгаш хоойлуларны удуртулга болдурган турар ужурлуг.

Май 31-де катап бадылаашкын болур Черби, Кара-Хаак, Каа-Хем суурларның, Шынаа сумузунуң соңгукчуларынче онза кичээнгейни салбышаан, Каа-Хемниң Төп № 19 соңгулда округунга соңгукчуларның 50-ден эвээш эвес киржилгелиг соңгулдалары болуп эрткен турар дээрзинге хөлчок-ла бүзүреп турар бис. Чоокку үеде парламент бодунуң бүрүн эргелиг ажылын эгелээр дээрзинге ынчан ыяк бүзүрээр бис.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫҢ БӨЛҮК ДЕПУТАТТАРЫ.
1998 чылдың май 21.

БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР, МЕДЭЭЛЕР

Тыва Республиканың 1998 чылда республика бюджединиң дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва Республиканың Дээди Хуралын (Парламентизин) тургузар хуусааның узамдыгып турары-биле холбаштыр база 1998 чылда Тыва Республиканың республика бюджединиң бо чылгы орулгалыг кезээниң хемчээлинге көрдүнген программаларның база хемчеглерниң саң-хөө хандырылгазының чугулазын өөренип көргеш, **доктаадырым болза:**

1. ТР-ниң Дээди Хуралы (парламент) ажылдап эгелээрге, ТР-ниң Чазаа бирги ээлчегде «Тыва Республиканың 1998 чылда республика бюджединиң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң төлевилелин чугаалажып көөрү-биле киирер болгаш ону камгалап, дүрген хүлээп алыры-биле чугула хемчеглерни алыр.

2. Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламент) «Тыва Республиканың 1998 чылда республика бюджединиң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун хүлээп алыр мурнунда, төлевилелди Тыва Республиканың Чазааның 1998 чылдың май 12-де № 278 доктаалы-биле чүүлдүг деп көргени-биле республика бюджеди дараазында параметрлер езугаар күүседиирин доктаадыр:

орулгалар — 729463 муң рубль.

чарыгдалдар — 783675 муң рубль.

дефициттиң эң ындыккы хемчээли — 54212 муң рубль.

Тыва Республиканың Чазаа 1998 чылдың бюджединиң үстүнде айыттынган хемчээлдерниң күүселдезин хандырар.

3. «1998 чылда федералдыг бюджет дугайында» Федералдыг хоойлунуң 103 чүүлүнге база Россия Федерациязының Президентизиниң 1998 чылдың май 5-те ат салган № 495 Чарлыынга дүүштүр федералдыг бюджеттен республикага саң-хөө дузаламчызы кызырлы берип болурун Тыва Республиканың бюджет ажылдакчыларынга дыңнадыр.

Ооң-биле холбаштыр база 1998 чылдың май 12-де Тыва Республиканың Чазааның № 278 доктаалы-биле чүүлдүг деп көргени «Тыва Республиканың 1998 чылда республика бюджединиң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлу төлевилелиниң 17 чүүлүнге дүүштүр Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы федералдыг бюджеттен херек кырында кирип турар акша-хөреңгилерден муниципалитет тургузугларын саң-хөө-биле деткиир республика фондузун ай санында тургузарын боттандырар.

4. Тыва Республиканың Президентизиниң 1998 чылдың май 8-те ат салган «1998 чылдың II-ги кварталында Тыва Республиканың бюджединиң күрүне чарыгдалдарын акшаландырар дугайында» № 223 Чарлыын күш чок деп санаар.

5. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден эгелээш күштүг болур.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК.
Кызыл хоорай.
1998 чылдың май 27.
№ 236.

Президентиниң ажыл-албаны

САНАЛ-ОНАЛДАРЫН СОЛУШКАН

Тыва Республиканың Президентизи Ш. Ооржак Далай-ламаның Россияда болгаш Моолда төлээзи геше Джампа Тинлейни, ТР-ниң Камбы ламазы Аганак Хертекти болгаш шажынның өске-даа төлээлерин хүлээп алган. Бо чылдың сентябрь айда Далай-ламаның Тывага келириниң белеткелиниң талазы-биле чугааны аңаа чоруткан. Оон аңгыда, Кызылга сарыг шажын хүрээзин тударының дугайында база чамдык чүүлдерни тодараткан.

Джампа Тинлей бо удаада Тывага келгеш, чамдык кожууннарга чораанының болгаш чонга ном номчуп бээриниң база хүрээ тудуунга акша-төгерикти чыып эгелээриниң талазы-биле бодунуң санал-оналдарын Президентиге чугаалап берген.

Хүлээп алышкын үезинде Президент болгаш Д. Тинлей олар тус-туста 5 болгаш 2 муң рубльди боттарының хуу-да хөреңгизинден аңгылап бээрин чугаа үезинде дыңнаткан.

Республиканың Баштыңы беседа үезинде сөөлгү каш айларда республика иштинге болган чамдык өскерлиишкиннерниң, ооң иштинде кем-херек үүлгедииниң ийи катап кызырылганын, ылаңгыя сөөлгү үеде республиканың 12 кожуунунда арагага хоранныр чоруктуң чок болганын демдеглээн. Ол дээрге, база-ла сарыг шажынның кылып чоруткан ажылдарының бир түңнели болуп турар дээрзин Ш. Ооржак айыткан.

Р. САМБУ.

АДМИНИСТРАЦИЯ ХҮННЕРИ—БАЯН-КОЛГА

Баян-Колдуң бөгүнгү амыдыралы өске суурлар-биле бир дөмей. Акша-төгерик чедишпес, доктаамал ажылдап турар улуг бүдүрүлгелер чок.

Эрткен неделяда Баян-Колга болгаш Терлиг-Хаяга Президент администрациязының хүннери болуп эрткен. Аңаа специалистер чораш, элээн каш черлерге чон-биле ужуражылгаларны кылып, бюджет организацияларынга барып, тус черниң удуртукчуларынга арга-сүмезин берип, практиктиг дузаны чедирген. Чаа чагырга ажылдакчыларының кылыр ажылы-да хөй. Чаңгыс идегелдиг адыр — хуу сектор өзүп база быжыгып турар апарган. Ону чаа чагырга деткиир болгаш дузалаар ужурлуг. Бөгүнде баян-колчуларның 374 өөрегезинде 1,5 муң баш бода, 3,5 муң шээр мал, 130 чылгы, 270 хаван болгаш өске-даа азырал амытаннар бар. Оон аңгыда, чон огородту өстүрүп, тарааны хире-шаа-биле тарып ап турар.

Специалистер ужуражылгалар үезинде хүннүң чугула айтырыгларынга хамаарыштыр хуралдарны эрттирип, Президент администрациязының ажыл херектериниң дугайында чонга тайылбырлап берген.

Президент администрациязының ажылдакчылары Кызылга келгеш, Баян-Колдуң чидиг айтырыгларынга хамаарыштыр кылып чорудар ажылдарның планын болгаш оларның хуусааларын тодараткан.

Л. НАТПИТ-ООЛ.

ЧӨВҮЛЕЛ ТУРГУСТУНГАН

«Тус чер бот-башкарылгазы — Россия Федерациязында күрүне тургузуунуң база бир кезээ» деп угланыышкын биле Россия Федерациязының Президентизиниң бүрүн эргелиг төлээлериниң чөвүлел хуралы Томскиге эрткен.

Ук чөвүлел хуралды эрттирер кылдыр Томскини шилип алганы таварылга эвес. Россия Федерациязының Президентизиниң Томскиде бүрүн эргелиг төлээлел черинде тус чер бот-башкарылгазының хоойлужудулга органнарының ажылын углап-баштаар чөвүлел тургустунган. Чөвүлелдиң эрге-хүлээлгезинде областың сайзыралынга хамаарышкан хөй-ниити айтырыгларынга хамаарыштыр сүмелерни бээри, ниитилелдиң бүгү күштерин каттыштырары, эрге-чагырганың муниципалитет болгаш күрүне талазындан шаптараазыннар чокка сайзыраарының айтырыглары кол черни ээлеп турар. Областа хөй-ниитиниң тускай палатазы тургускан. Ол хамаатылар каттыжыышкыннарының болгаш эрге-чагырганың аразында кады ажылдажылгазын чаартырының, нормативтиг эрге-хоойлу актыларының төлевилелдериниң хөй-ниити хыналдазын чорударының, өөскүп орар социал чидиг айтырыгларны эрге-чагырганың талазындан тодаргай өөренип көөрүнүң болгаш өске-даа айтырыгларны шиитпирлээринге үлүүн киирип турар. Томск областың эрге-хоойлу культуразының төвү соңгукчуларның, соңгулдалар организакчыларының болгаш хөй-ниити каттыжыышкыннарының төлээлериниң эрге-хоойлу культуразын бедидериниң база соңгулда ажыл чорудулгазын чаартырынче угланган ажылдарны боттандырып турар. Хамаатыларның санал-оналдарын, бижик-билдириишкиннерин болгаш хомудалдарын хүлээп алыр тускай хөй-ниити хүлээп алыр черни база тургускан. Ол хуралга РФ-тиң Президентизиниң ТР-де бүрүн эргелиг төлээзи К. Ч. Монгуш база киришкен.

В. КРИВДИК.

«АЗИЯ ТӨВҮ»

ШАҢНАЛ ДЭЭШ

Тыва Республиканың Спорткүркомунуң чыл санында эрттирип турары «Азия төвү» шаңнал дээш хостуг хүрешке Бүгү-россия маргылдаазы эгелээринге чедир неделя четпес үе арткан. Бо талазы-биле ТР-ниң Спорткүркомунуң даргазының оралакчызы В. М. Кара-Тонгунуң редакцияга дыңнатканы мындыг.

«Азия төвү» шаңнал дээш маргылдаа Кызылда «Совет Тываның 5 чылы» аттыг стадионга июнь 5—7 хүннеринде ам 17 дугаар болуп эртер. Сөөлгү үеде ол маргылдааны хостуг хүреш талазы-биле Россия Федерациязының алдарлыг тренери Чадамба Ооржактың чырык адынга тураскаадып эрттирип турары база таварылга эвес.

Мооң мурнунда чылдарда ол маргылдаага барык 200 хире мөгелер доктаамал киржип келген болза, бо удаада өске-даа черлерде акша-төгериктиң четпезинден аңаа чүгле 100 хире мөгелер киржип болурунуң санаашкыннары бар. Маргылдаага чалалга езугаар Хакас Республикадан 2 команда база Новосибирск, Красноярск, Амур облазының Благовещенск хоорайдан, Бурят Республикадан командалар келир. Оон аңгыда, Кемероводан, Усть-Ордадан болгаш Моолдуң Убса-Нур аймаандан мөгелер киржир ужурлуг.

Июнь 7-де «Тулган мөге» ат дээш «Найырал» хүрежи база болур. Ону ТР-ниң профэвилелдери эрттирер.

Хостуг хүреш маргылдаазынга бирги черни ээлээн мөгелерни Ч. Ооржактың төрелдери шаңнаар. Арткан шаңналдарны деткикчилер болгаш ТР-ниң Спорткүркому тыпсыр.

Июнь 1—Уруглар камгалалының хүнү

БЕЛЕКТЕР БЕЛЕН

Уруглар камгалалының хүнү июнь 1-ни Кызыл хоорайга болгаш республиканың кожууннарынга байырланчыг байдалга эрттирериниң чогуур хемчеглери алдынган. Бо талазы-биле белеткел ажылдарын Чазак Баштыңының социал-политика талазы-биле оралакчызы А. Очур, не-чаш болгаш өг-бүле айтырыгларының талазы-биле ажыл чорудар килдистиң даргазы Л. Тажима база культура яамызы каш ай бурунгаар эгелээн.

Эң-не улуг харысалга уруглар фондузунуң даргазы С. М. Ооржакка онаашкан болбайн аан. Чүге дизе ооң хайгааралында өскүстер, инвалидтер, амыдыралынга чединмес өг-бүлелерниң ажы-төлү дээш хөй-хөй бичии чаштар бар болгай. Аарыг-аржыктың човулаңын эдилеп чоруур бичии кижилер оода уруглар хүнүнде белекчигештер алзын дээш каш-каш албан-организацияларга чедип, деткикчилерни чугаалажып алган.

Шак бо чараш байырлалга уткуштур, май 27-де, Тыва Республиканың хөй-ниити ачы-буян фондузу тургустунган. Уругларның эрге-ажыын камгалаар сорулгалыг хөй-ниити организациязының күүсекчи директорунга Сайдам Ооржак, оралакчызынга Александр Шоюн соңгуттурганнар. Чөвүлекчи бөлүктүң даргазы Надежда Куулар болган. База бир онзагай болуушкун, Тываның уруглар гимнин бир дугаар күүседир ырлааны болур: Йөрээл ырның сөзүн А. Шоюн, аялгазын С. Бадыраа чогаатканнар. Чурттап эртип турар үевистиң бергелери чаштарны өөрүшкү, катты-хөг, аас-кежиктен канчап-даа кызавас ужурлуг. Ындыг бодал залга олурганнарны сырый холбаштырып, демнештирерге, олар чаа тургустунган фондуга дуза болзун дээш, кым кайы хире шыдаар болдур, хире-шаанче акшаны салып, чаагай үүлениң ажыл-ижинге чедиишкиннерни күзээннер. Оларның аразында Клара Сагды 700 рубльге конфетчигирни саткаш, ада-иезин чок кагдырган азы кудумчуга хонуп, чер кезип, тоянып чорааш, Кызылдың уруглар хүлээп алыр хоргадал черинче (детприемник) кирген урууларга үлеп берген. Радиожурналист Светлана Данзын-оол ийи өскүс чаштарны алгаш, 18 харлыынга чедир кижизидип өстүрүп каар изиг күзелин илереткен. Тус байырлалга Кызылдың үнү чок уруглар школазының бичии артистери, хоорайның № 3 школазының өөреникчизи, 11 харлыг салым-чаяанныг ыраажы Шенне Балчырдан аңгыда күрүне филармониязының сылдыстары болур ат-сураглыг артистер аян тудуп, чыылган чонну магадаткан.

Бичиилерниң четтикпейн манап турар байырлалы найысылалга кандыг хевирлиг эртер эвес, ТАНЫЖЫПТААЛЫҢАР:

Май 30-де улусчу чогаадылга төвүнге «Бичии даңгына» деп алды харлыг уруглар аразынга конкурс эртер. Дыштанылга парыгынга «тоолчургу хоорайжыгаш» бодунуң бичии өңнүктерин хүлээп алыр. Улуг-хүнде Арат шөлүнге 12 шакта байырлыг оюн-тоглаа эгелээр. Симфониктиг оркестр, куклалар театры, «Урааңхай» шоу-бөлүктүң концерти көрүкчүлерни чалап турар. Асфальтыга чураан чуруктар конкурузу, роликтиг конькилер-биле чаржыры, филармонияның концерт залынга бичии уруглар коллективтериниң концерти дээш черле кайызын ол дээр! Июнь 1-де хоорайның культура килдизи «Эртинелер ортулуу» деп театржыткан көргүзүгнү организастаарындан аңгыда конкурстарны, оюн-тоглааны эрттирери көрдүнген. Ол-ла хүн дыштанылга парыгынга гала-концерт болуп эртер. Балетмейстер Вячеслав Донгактың организастап турары шоу-көргүзүгге янзы-бүрү конкурстарның тиилекчилери, дипломантылары болур танцычылар киржип, уран талантызын чонга бараалгадыр.

Байырлалды эрттирип турар харысалгалыг албан-организациялар, Уруглар фондузу, Кызыл хоорай чагыргазы хире-шаанче акша-төгерикти тып, тиилекчилерни шаңнаар суй-белекчигештерни белеткеп алган. Республиканың Чазаа янзы-бүрү конкурстарның, спортчу маргылдааларның тиилекчилерин чайгы дыштанылга лагерьлеринге дыштаныр халас путевкалар-биле шаңнаар.

Галина МАСПЫК-ООЛ.

КЕРЭЭНИ ЧАРГАН

Байконурдан салып үндүрген ракеталарның артынчызы Бай-Тайга кожууннуң соңгу талазында дүжүп турарының дугайында чүүлдер эрткен чылын солуннарга каш удаа үнгүлээн болгай. Оларның чамдыктары арга-арыгга өрттерни болдуруп турар. Ракеталарның кывар чүүлүнүң артынчылары агаарга тарай бээриниң айыылы бар дээрзинге экологтуг дүвүрелди үндүрүп турар.

Бо неделяда Тыва Чазактың мурнундан Тыва Республиканың Президентизи Ш. Ооржак болгаш стратегтиг угланыышкынныг ракета шериниң (СУРШ) кол командылакчызы В. Яковлев олар Байконур космодромундан салып үндүрген ракеталарның артынчызы дүжүп турар черлерни ажыглаар талазы-биле тускай керээге ат салганнар. Ол керээде айтып турары-биле алырга, ракеталарның артынчызын ол черлерже дүжүрер-даа апарза, Тываның Чазааның тускай чөпшээрелин бир чыл бурунгаар алыр ужурлуг. Чижээлээрге, аң-мең төрүп-көвүдеп турар азы өрт болуп турар үеде олче артынчылар бадырары хоруглуг. Кажан ракеталарны салып үндүрүп турар үеде ол дугайында чонга баш удур дыңнаткан турар. Ооң үе-шагын база айтыр. Бир эвес материалдыг азы экологтуг хора чедирген болза СУРШ (РВСН) РФ-тиң Хоойлузун езугаар хоралды долузу-биле төлээр апаар.

Бо хүннерде керээ күштүг болуп кирген.

Виктор КАРА-САЛ.

Көрүлде

ДУЗАЗЫН КӨРГҮСКЕННЕР

Улусчу чогаадылга төвүнге инвалидтерниң уран чүүл көрүлдезиниң 2-ги фестивалы болуп эрткен.

«Алаң-тос» аттыг бо көрүлдени Чазак Баштыңының оралакчызы А. Очур ажыткаш, салым-хуунуң аар үүлезинге бектегтирзе-даа, кижилерниң амыдырал дээш чүткүлүн, быжыг тура-соруун херечилеп турар уран-шевер кылыгларга бедик үнелелди бергеш, оларга кадыкшылды, чедиишкиннерни күзээн. Культура яамызының оралакчы сайыды В. Наксыл, Күш-ажыл болгаш чурттакчы чонну ажылга хаара тудар яамының оралакчы сайыды Ю. Салчак база ук ниитилелдиң даргазы С. Юша олар база байыр чедирип, кадыкшылды, аас-кежикти йөрээгеннер.

Республикада ниитизи-биле он дөрт муң инвалидтер бар. Ооң мурнунда чылдарда болуп эрткен фестивальга бичии болгаш элээди уругларның ус-шевер кылыгларының, уран талантызының мөөрейи болуп эрткен болза, бо удаада киржикчилерниң хар-назынын 19 хардан өрү деп доктааткан. Эрзин, Тес кожууннар тыва тоннар, эт-херекселдер, Кызыл кожуундан аргаан, дааран кылыглары-биле өскелерден ылгалып турду. Кызыл кожууннуң социал-хандырылга төвүнүң ажылдакчызы Р. Чүлдүм бирги бөлүктүң инвалиди Вера Васильеваның аргаан кылыглары Парижке болур делгелгеге киржир дээрзин сонуургатты.

Сүт-Хөлден келген киржикчи Шенне Сарыглар аргаан, дааран чүүлдер, чымчак материалдардан кылган ойнаарактар, чураан чуруктардан аңгыда, хоюг, чараш үнү-биле ырлааны хөйнү кайгаткан.

Социал-камгалал яамызы, Аныяктар комитеди, Культура яамызы, ачы-буян фондузу (К. Сагды) тус фестивальды эрттиреринге дузазын көргүскеннер.

Галина МАСПЫК-ООЛ.

«ЧОРУУ» БҮТПЭЭН

Моолдуң болгаш Россияның кызыгаарында кайы-даа таланың хамаатыларының чурум үрээр чоруктары уламчылавышаан.

Апрель 30-де Моолдуң кызыгаар албанының ажылдакчызы чораан хамаатыЭ. дээрзин Өвүр кожууннуң чоогунда кызыгаар шугумун эрткеш туттурган. Ол үеде ол бодунга 7,62 мм. хемчээлдиг 530 окту ап чораан, ону садып-саарып, хереглээн чүүлдеринге орнап алыр сорулгалыг чорааны илерээн.

«Чорук-херек» бүдүрүп алыр дээн кызыгаар үрекчизин РФ-тиң Федералдыг айыыл чок чорук албанының Тыва Республикада эргелелиниң ажылдакчылары тудуп илереткен. Ол хамааты конрабанда, күрүне кызыгаарын чөпшээрел чок эрткени база ок-чемзекти чөпшээрел чокка садып алганы, шыгжааны болгаш бодунга ап чорааны дээш ниитизи-биле үш дакпыр кеземчеге онаажып апаар.

Бо таварылганың истелгезин уламчылап турар.

РФ-тиң Федералдыг айыыл чок чорук албанының Тыва Республикада хөй-ниити биле харылзаа тудар бөлүү.

Салым-чаяанныг оол

ДЕТКИП КӨРЭЭЛИ

Тожу кожууннуң Ий суурда чурттап, өөренип чоруур, бо чылын 8-ки классты доозар Херел Оюн деп бичии оолдуң дугайында бижиир бодап ор мен.

Бо кайгамчык салым-чаяанныг оол. Айлаң-куш дег өткүт үннүг. Эжи Артур Мырла-биле кады концерттерден чыда калбастар. Боду оожум, топтуг, чугаакыр. Салым-чаяанныг уруглар школазынга өөрениксээр. Акы, чавазының бажыңында чурттап турар бо өскүс оолду дыка-ла деткиксээр мен. Бистиң сураглыг аныяк ыраажывыс Солун-оол Монгуш ышкаш оол-дур ийин. Херелге чагы-сүме бериксээр, мен ышкаш кижилер бар болза, олче чагаадан чорудуп көрүнер. Ынай-бээр өөредип чорударынга дузалаар деткикчилер-даа тып-тып кээри чадавас. Ыраажыларывыс-даа ону деткий бээр чадавас. Салым-чаяанныг, уран талантылыг оолду кичээнгейниң кыдыынга арттырбаалыңар.

Ульяна АРАКЧАА ВЕЛИЧКО
Тожу кожуун.

Кыска интервью

ХҮЛЕР МЕДАЛЬДЫГ

Белоруссияның Минск хоорайга чоокта чаа болуп эрткен бокска Европа чемпионадынга бистиң чаңгыс чер-чурттуувус, делегей чергелиг спорт мастери Саян Санчат кончуг эки киржип, финал оюннарже үнгеш, аңаа үшкү черни ээлээн. Улуг спортче быжыг базымны кылып чоруур спортчуга чемпионаттың хүлер медалын тывыскан.

Саян Кызылга кээп турда, аңаа журналистер кыска айтырыгларны салган

Европа чемпионадынга киржир эргени канчап чаалап алдың, Саян?

— Мооң мурнунда России чемпионаттарынга каш удаа кириишкеш, аңаа шаңналдыг черлерни ээлеп, ооң соонда бодум деңзимге чемпионнаан Россияның шилиндек командазының составынга кирген мен. Ынчангаш бо улуг маргылдаага улуг Россияның төлээлээр аас-кежиктиг болуп, аңаа багай эвес киришкен мен ол.

— Сээң деңзиңге хөй боксерлар киришкен бе?

— Деңзи бүрүзүнге-ле команда бүрүзүнден эң шыырак спортчуларын шилээш, ол маргылдаага киирген. Мээң деңзимге эң шилиттинген 16 боксерлар кирген. Ол дээрге 57 килограмм чедир деңзилиг спортчулар-дыр. Аңаа черле күш-дамыр болгаш практика талазы-биле белеткели кончуг спортчулар чок болганы биле маргылдаа кончуг чидиг болгаш шынарлыг эрткен.

— Ам спортчу планыңар кандыгыл?

— Бо талазы-биле тренерим-биле база Спорткүркомунуң удуртулгазы-биле сүмележир мен. Болур ужурлуг улуг чергелиг маргылдаалар ам-даа хөй.

— Кызылга болур «Үш найысылалдың» маргылдаазынга киржир силер бе, Саян?

— Чугаажок. Аңаа өскен төрээн Тес-Хемимниң шилилдек командазы дээш туржур мен.

(Бистиң корр.).

РСДП-НИҢ СЪЕЗДИЗИНЧЕ

Бо чылдың май 22-де Россияның Социал-демократтыг партиязының (РСДП) Тыва Республикада салбырының хуралы болуп эрткен. Аңаа РСДП кежигүннери республикада политиктиг социал-экономиктиг байдалга хамаарыштыр санал-онал солушканнар.

Ук хуралга келир айның 6-да Москвага болуп эртер Россияның Социал-демократтыг партиязының ажылынга киржир делегат кылдыр РСДП-ниң Тывада салбырының даргазы И. И. Бадраны соңгаан.

Бистиң корр.

Көл редакторнуң булуңу

«ШЫННЫҢ» ОДУН ӨЖҮРБЕС

Эрткен 1997 чыл тыва парлалгага, ооң иштинде «Шын» солунга саң-хөө талазы-биле элээн бергедээшкиннерлиг болган. Хоочун солун дотчиязында (күрүне дузаламчызында) турар болгаш, улуг төптен республикага келген бюджет акшазының сөөлүнгө көөр, өскээр чугаалаарга үлеш соонда акша артса, «сартыктаар» акша артпаза, куруг каар. Бөгүнге чедир мындыг үүлени көрүп тур бис. Саң-хөөнүң байдалы чүгле Тывада эвес, а бүгү Россияда чиндиргей боop турарын медереп билип, ооң-биле эптежип-ле турар-дыр бис.

Улуг, безерек даргалар бисти «чарыгдалдарыңар хөй-дүр. эвээжедиңер, боттарыңар акшадан ажылдап алыңар» деп үргүлчү чемелеп келгенин хүлээп ап, аңаа харыылыг болгу дег хемчеглерни алган бис. Ооң түңнелинде 1995—96 чылдарда турганынга деңнээрге, нийти чарыгдалдарны элээн кызырдывыс. Чижээ, солун бүдүрериниң илчирбеленчек шүүттүг ажылынга нийти чарыгдалдар 1995 чылда 1831 муң, 1996 чылда 1669 муң рубль турган болза, эрткен чылын 1456 муң рубль болган. Боттуң орулгалары 340 муң рубль болган. Ол дээрге солун чагыдылгазындан, чарлалдар, рекламалардан киргеп акша-дыр. Ынчангаш, күрүне «азыралындан» орус, тыва дылдарда үнүп турар солуннарның арaзындан эрткен чылын эң дээре көргүзүглерни «Шын» чедип алганы ол болур. Чагыдылга талазы-биле база өскелерни мурнап турарын немей чугаалап каалыңар. Бир эвес акшаландырыышкын экижип, туруш тап-биле апаар болза, байдал чүгээртээри билдингир.

Хүндүлүг номчукчу, «Шынның» бөгүнгү байдалы кандыг деп бодаар силер? Ажыы-биле чугаалаар апаар, дыңнарын. Республика бюджединде акша-хөреңгиниң көңгүс чедишпезинден солунну акшаландырары чедир боттанмайн турар. Ооң ужуру-биле республика типографиязының өре-шире талыйтыр өскен. Мындыг чөптүг чылдагаан-биле «Шынның» сөөлгү ийи дугаары чырыкче үнмээн. Чүү-даа канчаар, номчукчуларга солун четпейн турары хомуданчыг-дыр. Ыланғыя ырак-узак булуңнарда радио дыңнавайн, телевизор көрбейн турар кижилер республика амыдыралының дугайында кандыг-даа медээлер чок артып турары улуг хараадалды болдурбас арга чок. «Тываның аныяктары», «Тыва Республика», «Сылдысчыгаш», солуннар база-ла шак мындыг бергелерге таварышкаш, үнмейн турар.

Чазактың деткимчези-биле солунну тыва чонга үндүрүп берип турар чүве болганда, чоннуң, бүгү номчукчуларның сеткилин хомудатпазы-биле ТР-ниң Чазаанда парлалганы харыылап турар даргалар, республика типографиязының удуртулгазы тургустунуп келген нарын байдалды угаап билип, «Шынче» ээ көрнүрүн дилексеп орар кижи-дир мен. Чазак-чагырга чери, акшаны дөмей тып эккээр дээрзинге бүзүрээр мен. Ында аргалар бар-ла болгай.

Дөрт ай дургузунда акшазының албаза-даа, редакцияның ажылдакчылары шыдамык-биле ажылдап, номчукчулары дээш кымдан артык сагыш аарып турарын айтып каайн. Ооң-биле кады бистиң ажылывыста четпестер барын база миннип чугаалаар апаар. «Шын» солуннуң оду 73 чыл иштинде өшпейн, хып келген. Бөгүн кээп ону өжүрүп алыры кымга-даа аргажок эвес-ле болгай. Ынчангаш «Шынның» одун өжүрбейн, нийти дем-биле чүшкүрүп чорууру күзээксенниг.

В. ХОМУШКУ,
ТР-ниң Дээди Хуралының депутады.

РЕДАКЦИЯДАН:

Эрткен четвергте бистиң редакцияның удуртукчулары рестипография директору Р. К. Ооржак-биле ажык чугаа кылган соонда, ук бүдүрүлгениң даргазы солунчуларның, номчукчуларның амгы берге байдалын билип, «Шынны» бөгүнден эгелеп парлап эгелээрин шиитпирлээн. Бодунуң талазында дыка хөй албан черлеринге өреленген типографияның берге байдалын Тываның Чазаа хандыр билип көөрү чугула.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының база төлээлекчилериниң Кызыл хоорай Хуралының депутаттарының катап соңгулдалар хүнүн доктаадыр дугайында

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ДЕВИСКЭЭР СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ШИИТПИРИ

1998 чылдың май 19. № 32 Кызыл хоорай.

«РФ-тиң хамаатыларының соңгуур база референдумга киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 59 чүүлүнүң 4 база 5 пункттарынга, «Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 62 чүүлүнге, «Тыва Республиканың төлээлекчилериниң тус чер Хуралдарының депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 50 чүүлүнге дүүштүр Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының шиитпирлээри болза:

1. Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы-биле дугурушканың езугаар Тыва Республиканың Дээди Хуралының база төлээлекчилериниң Кызыл хоорай Хуралының депутаттарының катап соңгулдаларын 1998 чылдың август 2-де кылдыр доктаадыр.

2. Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарының катап соңгулдаларын дараазында 10 чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарынга эрттирер:

Кызылдың № 2 Ленинград соңгулда округунга
Кызылдың № 3 Молодежный соңгулда округунга
Кызылдың № 4 Первомайский соңгулда округунга
Кызылдың № 5 Строительный соңгулда округунга
Кызылдың № 6 Центральный соңгулда округунга
Кызылдың № 8 Чехов соңгулда округунга
Кызылдың № 9 Автодорожный соңгулда округунга
Кызылдың № 10 Калинин соңгулда округунга
Кызылдың № 11 Московский соңгулда округунга
Кызылдың № 12 Найырал соңгулда округунга

3. Төлээлекчилериниң Кызыл хоорай Хуралының депутаттарының катап соңгулдаларын дараазында 25 округтарга эрттирер:

№ 2 Ленинградский—1 чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 4 Школьный чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 5 Первомайский чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 6 Молодежный чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 7 Пролетарский чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 8 Рабочий чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 9 Ленинский чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 12 Строительный чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 13 Центральный чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 14 Чүльдүм чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 15 Чехов чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 16 Учебный чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 17 Заводской чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 18 Малчын чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 19 Кечил-оол чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 20 Автодорожный чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 21 Геологический соңгулда округунга
№ 22 Калинин чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 23 Найырал чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 24 Горный чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 25 Московский чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 26 Ровенский чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 27 Правобережный-1 чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 29 Ангарск чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга
№ 30 Лопсанчап чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга

Девискээр соңгулда комиссиязының даргазы
А. Н. ЧЕРНОУСОВ.

Девискээр соңгулда комиссиязының секретары
Т. Ч. МАНДЫП-ООЛ.

ДОРАМЧЫЛААШКЫН БЕ?

Кызыл хоорайның чагырга даргазы А. Ю. Кашинниң Конституцияга удур чоруткан медеглели-биле холбаштыр РФКП-ниң Тыва Республикада комитединиң

РЕЗОЛЮЦИЯЗЫ

Кызыл хоорай чагыргазының даргазы А. Ю. Кашин 1998 чылдың май 5-те «Тува ТВ» каналга чүве чугаалап тургаш, Кызылды Красноярск хоорайның чагыргазының адаанга киирери-биле 2—3 ай болгаш референдум эрттирериниң дугайында медеглелди кылган. Ол дугайында кажан Кашин соңгулда мурнунуң программазында киирбээн турган болбайн аан. А «Центр Азии» деп бичии солунчугашта ол бодунуң «планында» Бии-Хем кожуунну база «кадып алган».

Шак ындыг албан езузу деңнелдиг медеглелдерни республиканың удуртукчуларының азы хоорай-даа деңнелдиң кижилери баштак аргазы-биле-даа кылыр эрге чок дээрзин РФКП-ниң Тыва рескому санап турар.

Россия Федерациязының, Тыва Республиканың-даа конституцияларын езугаар алыр болза, кандыг-бир референдум эрттирип тургаш, девискээрлерни аңгылаарын, ооң иштинде хоорай болгаш район субъектилериниң статузун өскертири көрдүнмээн болгай дээрзин «юрист эртемниг» дээрги Кашин билбейн турар!

Ооң соңгулда мурнунуң программазында «хоойлужудулга» деп кончуг чарап сөзү дораан-на күүсеттипмейн барган.

Кашинниң үстүнде кылып чоруткан медеглели, бирги ээлчегде ооң соңгукчуларынга кижизиг эвес, мегечи чоруун бирги ээлчегде көргүзүп турары ол. Өске талазында, хоорай мэри чугаалаар-даа аргажок анархист болгаш политиктиг экстремист талазын көргүскени болуп турар.

Ооң кол чугаалаан чүүлдери Тыва черниң төөгүзүн, чоннуң база күрүнениң келир үезинге хамаарыштыр тос башка чарлыр чорукту, кижилер аразынга бот-боттарынга удур туржуушкунну болдурарынче кыйгырып турары билдингир.

РФКП-ниң Тыва рескому Кызыл хоорай чагыргазының даргазы А. Ю. Кашинниң Кызылды болгаш Бии-Хем кожуунну Тыва Республикадан аңгылаар дээн утказы күзели чонга болгаш конституцияга удур база Тывага социал чидиг байдалды болдурарынче углапган, оон-биле Тыва Республиканың хөй националдыг чонунуң ат-алдарын куду көрүп, дорамчылааны дээш дорт буруу шаап тур.

Резолюцияны 1998 чылдың май 20-де РФКП-ниң Тыва рескомунуң пленумунга хүлээп алган.

* * *

Пленум РФКП-ниң ээлчег чок бешки съездизиниң делегаттарынга ук партияның ТК-ның политиктиг тайылбырлакчызы А. К. Фроловту (Москва) болгаш «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң директору И. В. Чучевти делегаттар кылдыр соңгаан. Ук съездиден В. И. Чучев эрткен неделяда чанып келген.

АРТЫК ЭВЕС

Кызыл хоорайда ында-мында бичии-бичии тудуглар-ла хөй. Колдуунда хуула сайгарлыкчылар, бичии фирмалар, хамаатылар ол тудугларын эгелээш, төнчүзүнге чедирбейн турар. Чижээ киоскилер, гараштар, садыг шөлчүгештери, хууда бажыңнар. эде тудуп турар бажыңнар дээн ышкаш тудуглар бо. Дугуржулга чарып албаан тускай төлевилел чок тудуг эгелээн болгаш, олар өрт айыылынче улуг кичээнгей салбайн турар.

Тудуг-монтаж ажылдарын чорудар чөпшээрел-лицензиязы бар хиреде безин өртке удур айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин сагывайн турар.

Хоорайның өрт камгалал отряды бүдүрүлгелер удуртукчуларынга, сайгарлыкчыларга, хуу кижилерге өрт айыылын болдурбазы-биле чогуур хемчеглерни ап олче доктаамал кичээнгей салыры чугула дээрзин сагындырары артык эвес.

Анатолий МАРЧЕНКО,
хоорайның өрт камгалал отрядының инспектору.

Соңгулдалар эрткен соонда

ЧҮҮ-ДАА ЧҮВЕ ӨЙЛҮГ

Кызылдың чаа соңгуттурган чагырга даргазының май 5-те «Тува ТВ» телеканалга чугаалаан сөстери кижиниң килеңин доюлдурар. Ажыы-биле чугаалаарга, бажы-биле кылаштаарының кырында келген кижи-дир бо. Аксынга келген-не сөзүн эдип чоруур апарган. Мындыг кижини канчап черле соңгуп алган улус боор бис деп муңгарап бодангылаар-дыр мен.

Ооң бодалы-биле алырга, Тываны канчаар-даа үзе-чаза кезип, өске черлерге кезикчамдыктап берип болур апарган-дыр. Бети дизе, Кашинниң Кызыл хоорай биле Бии-Хем кожуунну Красноярск крайга чагыртыр сорулгалыы ынчаар билдинер. Бодунуң төөгүзүнүң дургузунда кээргенчиг Тыва дыка хөй чер-девискээрин чидирип, хары чурттарга алысканын билир бис. Демги-ле Красноярск крайга, кожавыста Моолга хамааржы берген Тываның девискээрлери эңдерик болгай. Ам кээп, кайыын-чүүден тояап келген үш-үдүрүм кижи төрээн черивисти ол-бо талаже үлээриниң кырында келген-дир. Че харын, бир эвес бажының сарыг суу акпаан бичии оолак ындыг чүүл чулчуруп турган чүве болза, өршээлдиг ыйнаан. А бо таварылгада эрге-чагырга төлээзи, РФ-тиң субъектизиниң найысылалының чагырга даргазы ынчаар меннип турарга окта таарышпас чүүл-дүр. Чүү-даа чүве өйкызыгаарлыг болдур ийин мон. Чоннуң сагыш-хөөнү-биле ойнаан ажыы чок.

Кашин деп кижиңерниң эрге-чагыргага келгеш, огулуг кылыпкан чүвези чок кижи-дир бо. Маңнаары көвүдээн. Бирде сураа Москвада — Жириновскийниң төрүттүнген хүнүнде дыңналыр, бирде Красноярскиде — Лебедьти соңгулдалар үезинде деткип, эшкедеп турган болур. Чидип-чидип келгеш, «Чазак меңээ ажылдаарынга шаптыктап, доктар болуп тур» деп, алгырып-кышкырып, хоозун кыжаныышкыннарын, хоп-чивин огуп-кузупла эгелээр. Ыңай-бээр барганының шүүдел акшазын хоорай кокшулундан ап турган деп дыңнаан мен. Чонаада улус карманы баккылаарынга ынак боду. Москваже, Красноярскиже ийи-үш катап аай-дедир чоруп турган акшазының кайыын-чүүден келгенин чоп ыттавазыл?

Москвада даргазының төрүттүнген хүнүнге барып тургаш, Красноярскиде соңгулдаларга хамаарыштыр нийти туружун та чүге тодаратчып албаан улус ийик. Бодавыже, Кашин Жириновскийниң артында бодунуң чажыт политиктиг оюнун чорудуп турар хире. Оон башка Жириновскийниң «Лебедь дээрге чүгле кайда-чүде хожудаңгай ДОСААФ даргалап болур кижи-дир» дээш, Зубовту деткиир мен дээнин, а Кашин Лебедь дээш ажыл-агыйын октапкаш, Красноярскиден үнместээш чыдыпканын чүү деп тайылбырлаарыл? Ийи арынныг улустар чоргулаарла болдур ийин. Бөгүн бирээни чугаалааш, а эртен сыр дедир өске чүве чугаалай бээр аан. Кедизи барып ол, РЛДП-ниң меңээ хереэ чок дээш, Лебедьтиң өдээнче-даа дывыржыза хөңнү. Бети дизе бөгүн ындыг илерээшкинниң херечилери болуп тур бис.

Ооң кевин-херекчок чулчуруушкуннары, билдинмес «дайзыннарга» дайын чарлааны, политиктиг таарымча чок чорукту болдурарын кыжанганы бөгүн эвес-даа болза, соң-даарта багай уржуктарын чедире бээри чугаа чок. Хамыкты хайындырып кааш, ол 1991 чылда ышкаш өскээр дезе бээр болдур ийин. Ынчангы үеде, кажан республикага нациялар аразынга чөрүлдээлер, үскүлежиишкиннер болуп турда, ол Москваже дезе бергеш, дөрт чыл ижээп-ижээп чедип келген болгай. Дазыл-дөзү мында кижи болза, берге үеде кайыы-на өскээр ырбаң чыдар чүве деп.

Политика-биле холбашкан улусту көрүп чорууру, кол нурууузунда кедилиг чүве кылып чорбаан, аскы-биле аал көжүрер кижилер болур. Ооң ындыызын Кызылдың мэриниң чижээнден көрүп тур бис. Ажыы-биле алырга, амгы үеде ооң ажыктыг кылыпкан ажыл-херээ чок, чүгле ыңай-бээр «гастрольдаары» көвүдээн. Соңгуттурганындан бээр ийи ай чедип тур. Ол үениң дургузунда «баштайгы хараачыгайның» уязынга чаңгыс ыяш безин ызырып алгаш келгенин кижи көрбээн.

А. АЛАШ.

Бир школадан

ЧЕТТИРДИВИС

Кызылда үнү чок уруглар школазын 1997-98 өөредилге чылында он өөреникчи доозуп үнгеш, аттестатты холга алган.

Доозукчу класстың башкызы Е. А. Павлова «4—5» демдектер-биле доосканнарны чоргаарал-биле адады. Руланда Танаа, Орлан Шойну, Адыгжы Монгуш, Люда Хөлчүкпен олар ам Россияның үнү чок уругларының дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринче өөренип киреринге белеткенип турар.

Бо уругларны 1987-88 өөредилге чылында бирги класска хүлээп алган башкызы Г. А. Величко, кижизидикчи башкызы З. Н. Воронина, школаның директору К. Д. Канзай-оол, ада-ие, төрелдер школачы сөөлгү балга уруглар-биле деңге ойнап, танцылап, оларның солун программалыг концертин база көргеннер.

Стол теннизинге республиканың кыс уруглар аразында чемпиону Руланда Танааны болгаш уран чүүлге сонуургалдыг өске-даа доозукчуларны база эки өөреникчилерни школаның администрациязы шаңнап-мактаан.

Ада-ие төрелдерниң мурнундан кижизидикчи башкылар М. Б.-К. Сумуя, Н. М. Ударцева оларга болгаш бүгү коллектив кежигүннеринге ажытөлүвүстү өөредип, кижизидеринге үндүрген харам чок күжү дээш. өөрүп четтиргенивисти илереттивис.

Д. ХОМУШКУ.
Кызыл-Мажалык суур.

СОЛУН-НА ЧОРДУ

Парлалга бажыңынга Кызыл хоорайда үнү чок уругларның концерти болган.

Талантылыглар бар-ла чорду. Ыланғыя төөгүнүң «Ээлдек шыңгыраажын» бөлүк кыстар теп үнүп кээрге, хөрек-чүрек хөлзеп кээр болду. Бөлүк ооларның «Аъдым» деп танцыны теп көргүскени, бичии кыстарның күүсеткени, «Ачай», Чодураа Моңгуштуң «Бичии чурт» деп ырларны фонограмма-биле ырлаарга, уян кижиниң карааның чажы төктүп бадып кээр. Бичии артистерниң концертин көрүкчүлер адыш часкаашкыннары-биле харыылап олурдулар. Үе чежемейниң-даа берге болза, идик-хевиниң даарап, таарыштыр кылып кааны дыка-ла көрүштүг.

Түңнелинде оларга «далайга дамды дуза» дээри ышкаш, «Центр Азии» солуннуң редактору Надежда Антуфьева белектерни, эң бичии артистерге — ойнаарактарны, арбитраж судунуң ажылдакчылары үш чүс рубльди шилчидерин аазадылар. «Шын», «Эне сөзү», «Башкы», «Сылдысчыгаш» хире-шаа-биле тус-тус белектерни сөңневишаан, оларга каң дег кадыкшылды, аас-кежикти, чайгы дыштанылганы эки эрттирерин күзээннер.

Ирина БЮРБЮ.

Орай минниишкин

ШОШ СООНДА ЧУДУРУУН ЧАЙБАС

Бистиң республикада янзы-бүрү аттарлыг солун-сеткүүл көвүдээн. Оларның шуптузун бо акша-төгерик чок үеде чагыдып алыры болдунмас херек.

Чоокта чаа бир киоскиниң соңгазын өттүр бакылай бээримге, ында хөй-ле солуннар арaзында «Центр Азии» солун көстүп чыдыр. Ында «Красноярск крайга Кызыл хоорайны бактаап киирериниң дугайында» деп эгени улгаттыр-ла ногаан будук-биле парлап кааны караамга илдикти. Ам канчаар садар ужурга таварыштым. Ону номчуурга, кижиге коргунчуг-даа, муңгаранчыг-даа чорду.

Эрткен хоорай соңгулдазынга Александр Кашин тиилеп үнген болгай. А З. Н. Сат чүге ийиги хусаада артпааныл? Бо болгаш мындыг янзылыг айтырыглар кандыг-даа кижиниң бажынга болганчок-ла кире хонуп кээри чугаажок болбайн аан. Ону хандыр боданып, өөренип көөрүнүң бетинде, бо чылдың май эгезинде «Тува ТВ» телеканал дамчыштыр ооң чүнүң дугайында чүве чугаалаанын чон ам-даа утпаан боор. Ол дугайын радио-телевидениеге, солуп, сеткүүлге чырыдып шаг болган. Дээрги Кашинниң ол чугаазын бир соңгукчу кыс автобус иштинге бир-ле кижиге чугаалап органын дыңнаан мен. «Ынчан мен соңгулда үезинде Кашинни соңгудум. Ол ам Кызылды Красноярскиге кадар дээн-дир, ядараан, хей-ле соңгаан-дыр мен» — деп бо. «Шош соонда чудурук чайбас» деп чоннуң үлегер чугаазы бар. Хамык чүвениң хөлү эрте бергенде, чаа миннип келген чүве дег, халактаары ам орайтаан. Орай минниишкин деп чүве ол-дур ийин.

Кижи соңгулда мурнунда кым дээш соңгуурун хандыр бодаар ужурлуг. Ажы-төлүү, келир үези, ажыл-амыдыралы дээш кандыг айтырыглар башка кирбес дээрил. Ол дээш соңгуп бадылаар эвеспе. Оон башка соңгукчу болган ажыы чүл. Ыланғыя чамдык боттарывыстың кижилеривис «оруктан» чандыр база бээривисти база миннир ужурлуг бис. Оон аңгыда дыка хөй студентилеривис, улуг назылыглар соңгулдага шуут киришпейн «меңээ хамаан эвес» — дээн хөөннүг ийи кулаан кыскаш олурупканнар аравыста эвээш эвес болгай. Ооң база бир бадыткалы кылдыр бо чижекти киирип көрейн: 7 дугаар чунар-бажыңга чуннуп алыры биле чеде бердим. Ында кезек бөлүк оолдар чунмушаан хөөрежип орлар. (18—30 хар хире назылыг). Аразында: «Хоорай дужулгезинде Александр Кашин дээрзи олурупкан дээр. Ондактыг болгандыр аа. Ам та кандыг чурттаганы көөр бис» —диштилер. Өскези тургаш: «Чоп ол дарганы соңгуй берген силер?» деп айтырарга, оларның чаңгызы-даа соңгулдага киришпээн болдулар. А бүдүн Кызыл хоорайда олар дег, соңгулдага барбааннар та чеже чүве.

Калиндүү КЫЗЫЛ-ООЛ.
Кызыл хоорай.

Күрдума депутадының ужуражыышкыны

АМЫДЫРААРЫ — БОДУНДАН ХАМААРЖЫР

Бистиң депутадывыс Г. А. Салчак кыска хуусаада Тывага келгеш, эрткен субботадан эгелээш средага чедир ажылдааш, ол хүн Москваже дедир аъттаныпкан, чүге дээрге, ТР-ниң Президентизи Ш. Д. Ооржак-биле иелээ Россияның чазак баштыңы С. В. Кириенконуң хүлээп алыышкынынга кирер ужурлуг турган. Самолеттан дүшкен дораан-на, ол хүнден чоргуже чедир дыка хөй улусту хууда болгаш ажылдагыы айтырыгларының талазы-биле хүлээп алган. Понедельникте Бай-Тайга кожуунда соңгукчулары-биле, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик кожууннарының, Ак-Довурак хоорайның чагыргаларының ажылдакчылары-биле ужурашкан, ук черлерниң даргалары С.-Д. Д. Ондар, И. С. Иргам-Сюрюн, В. С. Моңгуш оларга соңгутканы-биле байырны чедирген. Кызыл-Мажалыкта 2 дугаар школаның башкылары-биле чугаалашкан, сөөлгү чонга байырлалынга киришкен.

Тээлиниң Культура бажыңынга ийи шак ажыг үргүлчүлээн ужуражыышкын үезинде депутат кол кичээнгейни чаа чазак тургустунган соонда чуртта байдалче, бюджет айтырыгларынче углаан. РФ-тиң президентизи Б. Н. Ельцинниң бюджет талазы-биле реформалаашкын чорударының дугайында чарлыын езугаар бир чаа эгелээшкин тывылган, ол дээрге Россияның бүгү-ле субъектилери чазак биле дугуржулга чарары-дыр. Анаа бюджеттерниң орулгалыг кезээн улгаттырарының база чарыгдалдарын кызырарының талазы-биле санаашкыннар кирген турар. Ындыг ажылды Тыва чазак кылып дооскан. Июнь эгезинде бистиң төлээлеривис өскелерни мурнап, бир дугаарында ат салыр. Оон эки талазы чүл дээрге, мөөң акшаландырыышкын биске баштай кээп эгелээр. Ындыг болзажок ээлчеглиг ажыл төлевирин, башкыларның болгаш эмчилерниң шөлээ акшаларының, уругларга дузаламчының чамдык кезии чоокку хүннерде кээри билдинип турар. Эң-не чидиг айтырыгларның бирээзи уруглар акшаларының талазы-биле Г. А. Салчак РФ-тиң чазаанга чеди удаа негелде-дилег киирген. Сөөлзүреди ол айтырыгны хөй депутаттар, харын-даа чамдык фракциялар, чидин-биле көдүре берген. Баштайгы түңнел чок харыылар соонда мун-не айтырыг шиитпирлеттинер болган. Ындыг болзажок ам-даа чедир көөр айтырыглар бар: төлеттинмейн келген айларның мөөңү-биле бээр бе, азы ындыг арга чок бе, чогум кымнарга, кандыг байдалдыг кижилерге, өг-бүлелерге, кайы хире хемчээлдиг бээри дээн ышкаш.

Бир катап дээрги Жириновскийниң Тываны казып каартарын саналдап турганы эң берге байдалдыг регионнарга акша бээр тускай фондудан амдыызында чүве чок, айтырыгны чедир өөренип көөр, артында-ла ындыг байдалдыг бис деп турар черлерниң саны дөртен чедип турар (беш кылдыр санаттынып турган болза), ынчаар апаар чүве болза, Тывага онаажыр акшаның түңү дыка кудулап чыдар. Бюджетке аар үүлени эвээш-даа бол чиигедири-биле Россияның чазааның база Федералдыг Хуралдың аппараттарында чээрби беш — бежен хуу чедир кызырылда чоруп турарын, бюджеттен акша алыр черлерни эвээжедип турарын депутат сонуургаткан, ол Тывага база болуру чугаажок. Үндүрүглер айтырыы дүвүрелди болдуруп турар, ынчангаш Үндүрүг кодекизин ажылдап кылыры дооступ чоокшулап турар, ол талазы-биле кирген төлевилелдер дыка хөй. Ооң-биле кады база бир чугула айтырыг пенсия хандырылгазын реформалаары болур. Тываны соңгу чүкке деңнештиргенин дүжүрер деп турар деп чугаа чоруп эгелээн, бо талазы-биле амдыызында дорт шиитпир үнгелек, кезек үеде ону арттырарының аргаларын чугаалажып турарын Г. А. Салчак демдеглээш, пенсия назынынга хамаарыштыр өскерилге черле болур хире дээн.

Күрдума депутады республиканың эргежок чугула айтырыгларын шиитпирлээр база соңгукчуларының чагыгларын күүседир дээш кандыг янзылыг, кандыг аргалар ажыглап ажылдап турарын база чугаалаан. Ийи чыл дургузунда ооң РФ чазаанга киргени депутат негелде-дилеглериниң 82 хире хуузу эки түңнелдиг болган (оларның чамдыызын солуннарга бижээн болгай). Тывага хүлээп алыышкыннарын безин киирбеске, чүгле Москвага ол дузалакчылары-биле кады сес чүс ажыг кижи-биле ужурашкан болгаш болдунар шаа-биле дузаны чедирген болуп турар-дыр. Оларның арaзында студентилер, Тывадан дашкаар ажылдап турар база эмнедири-биле моон барган кижилер, шериг оолдарының ада-иелери хөй. ТР-ниң чазак ажылдакчылары, президент дээрге депутаттың кабинединиң ийиги ээлери болган. Хомуданчыг чүве чүл дээрге (ону Г. А. Салчак айтырыгга харыылап тура демдеглээн) ТР-ниң Дээди Хуралының удуртукчулары болгаш депутаттары ук кабинетти «тыппааны», эжиин ажытпааны болуп турар. «Хөй депутаттыг регионнар амырдыр, айтырыгларны, баар черлерни) үлежип алгаш, чүк тарай ажылдап чоруп каар. Мен ышкаш чаңгыс депутаттыг черлерден төлээлекчи органнарының удуртукчулары, депутаттары келгеш кады ажылдаар. А бистиң ындыг эвези дыка-ла четпес» —деп, ол чугаалады. Бо чылдың республика бюджединиң айтырыы бергедеп, дөңгүп-ле чартыы хире-ле акшаны үндүрүп бээр дей бергенде, депутатка, Тываның чазаанга дуза дендии херек турган. Бо талазы-биле Улуг Хуралдың даргазы Г. Ч. Ширшин карак кызыл, шиитпирлиг, тывыңгыр ажылдааның Г. А. Салчак айыткан.

Нийтизи-биле бюджет акшазының байдалы дыка берге болуруп, ол дараазында чылын харын-даа оон-даа нарыыдаарын депутат чугаалап чоруур болду. Бюджеттен кол нурууузунда чүгле шалың акшазы төлеттинер, ол шыңгыы контрольга алдынар. Мурнунда үнген дыка хөй чарлыктарның болгаш доктаалдарның акша негеттинер чамдык пунктуларын уштур деп турар. Мындыг байдалдарда үстүүртен дуза-деткимче манаарын мурнатпайн, чаа езу-биле угаап, шимчениң ажылдап тургаш, бодун боду хандыртынарын бодаары чугула — депутаттың чугаазының аянындан үндүрер түңнел ындыг, ону байтайгажылар билген. Санал берген пенсионер-сайгарлыкчы К. И. Соржунуң бодунуң бүдүрүлгезиниң, ооң ажылдакчыларының дугайында чугаазы езулуг-ла амгы байдалга аянналкак болду. «Эрес-кежээ, дидим депутадывыс» деп ооң макталынга З. С. Хомушку, К. С. Чамбый-оол, М. Ч. Салчак олар каттыжып, ажыктыг саналдарын берип, шиитпирлээри бергедеп турар айтырыгларга доктааганнар. Кожуун чагыргазының даргазы Д. Ш.-Д. Хертек оларны улам тодарадып, чогуур документилерни депутатка дамчыдып берген. Г. А. Салчак оларның кол кезиин кожууннуң бодунга, Тываның чазаа, яамылары-биле кады шиитпирлеп болурун эскерип чугаалаан (мындыг янзылыг айтырыгларга хамаарышкан чүүлдү дараазында үндүрзе эки хире деп билдивис, чүге дээрге ол бүгү кожууннарга хамааржыр-дыр) болгаш чагыглар күүседир талазы-биле ам-даа кызып ажылдаарын хүлээнип, чылыг сөстер дээш өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Ужуражыышкын дооступ турда, мындыг айтырыг келген: «Политикаже кириксевес кижи мен дидиңер, ынчалзадаа Кызыл хоорайның чагырга даргазы А. Ю. Кашинниң негелделерин чүү деп көрүп тур силер, черле чугаалазыңарза чүл?». Депутаттың харыызының кол утказы мындыг болду: соңгулда мурнунда ооң программазын номчудум, бүгү депутаттар, чагырга даргалары-биле черле кады ажылдаар апаар болгай мен. Ам соңгулда үези эрте берген-дир, ажылдаар херек, ажыл-биле бодун көргүзер аан. Кызылды Красноярскиге кадар, чагыртыр дээрге, аңаа мугулай чүве ышкажыл, Россияның-даа, Тываның-даа конституцияларында ындыг янзылыг чүве көрдүнмээн, ол болдунмас. А мырыңай политиктиг турум эвес чок чорук күзээр болзуңарза, ону алыр силер дей бээрге, чүү дээр боор, коргунчуг-дур, айыылдыг, таанда-ла боданза. Черле арай дайын тыппас мен — В. Жириновский биле А. Лебедь ийи шуут көрүшпес улус ийик, а бо даргавыс ооң эжи апарган де.

Александр ДЕМБИРЕЛЬ.